

CJELOŽIVOTNO UČENJE I POSLOVNE STUDIJE

Mile Matijević^{1*}, Irina Šolaja², Ilija Šušić³, Biljana Rađenović Kozić⁴, Biljana Baraković⁵, Zoran Babić⁶, Obrenija Kalamanda⁷, Marija Knežević⁸, Valentina Duvnjak⁹, Mirjana Delić – Jović¹⁰, Slobodanka Vujčić¹¹, Milena Mičić¹², Miodrag Manojlović¹³, Dijana Radulj¹⁴, Saša Popržen¹⁵

¹ Fakultet pravnih nauka, Univerziteta za poslovne studije u Banja Luci, Bosna i Hercegovina

² Fakultet pravnih nauka, Univerziteta za poslovne studije u Banja Luci, Bosna i Hercegovina

³ Fakultet za informacione tehnologije i dizajn, Univerzitet za poslovne studije u Banja Luci, Bosna i Hercegovina

⁴ Fakultet za primjenjenu ekonomiju, Univerziteta za poslovne studije u Banja Luci, Bosna i Hercegovina

⁵ Fakultet za poslovne i finansijske studije, Univerzitet za poslovne studije u Banja Luci, Bosna i Hercegovina

⁶ Fakultet za poslovne i finansijske studije, Univerzitet za poslovne studije u Banja Luci, Bosna i Hercegovina

⁷ Fakultet za ekologiju, Univerzitet za poslovne studije u Banja Luci, Bosna i Hercegovina

⁸ Fakultet za turizam i hotelijerstvo, Univerziteta za poslovne studije u Banja Luci, Bosna i Hercegovina

⁹ Fakultet za poslovne i finansijske studije, Univerzitet za poslovne studije u Banja Luci, Bosna i Hercegovina

¹⁰ Fakultet za ekologiju, Univerzitet za poslovne studije u u Banja Luci, Bosna i Hercegovina

¹¹ Fakultet za ekologiju, Univerzitet za poslovne studije u u Banja Luci, Bosna i Hercegovina

¹³ Fakultet za informacione tehnologije i dizajn, Univerzitet za poslovne studije u Banja Luci, Bosna i Hercegovina

¹⁴ Marketing služba, Univerzitet za poslovne studije u Banja Luci, Bosna i Hercegovina

¹⁵ Marketing služba, Univerzitet za poslovne studije u Banja Luci, Bosna i Hercegovina

*Autor odgovoran za korespondenciju: predsjednikorganizacionogodbora@univerzitetps.com

Apstrakt

Osnovni cilj ovog rada je proširivanje saznanja o nastavi engleskog jezika kao stranog u poslovnim studijama. Anketiranjem studenata stiče se uvid u samoprocenu nivoa znanja i vještina engleskog jezika i u aktivnosti usvajanja i učenja engleskog jezika u sva tri okvira celoživotnog učenja (formalno, neformalno i informalno obrazovanje. Mini testom i neplaniranim razgovorom ispituje se uticaj obrazovnog okvira na veštinu govora koju demonstriraju studenti u toku nastave na univerzitetu. U radu se posebno analiziraju efekti formalnog (osnovna i srednja škola) i informanog obrazovanja (animirani filmovi za decu, kompjuterske igre, vesti, knjige, igrani i dokumentarni filmovi na engleskom jeziku) na nivo i karakteristike govorne veštine studenata u neplaniranim situacijama. Rezultati istraživanja pokazuju da studenti koji su bili redovno izloženi engleskom jeziku u informalnom kontekstu imaju značajno razvijeniju veštinu govora od onih koji se oslanjaju na jezička znanja i veštine stečene samo u formalnom obrazovanju.

Ključne reči: celoživotno učenje, engleski jezik u informalnom obrazovanju, engleski jezik u formalnom obrazovanju, govorna veština, poslovni engleski jezik

LIFELONG LEARNING AND BUSINESS STUDIES

Mile Matijević^{1*}, Irina Šolaja², Ilija Šušić³, Biljana Rađenović Kozić⁴, Biljana Baraković⁵, Zoran Babić⁶, Obrenija Kalamanda⁷, Marija Knežević⁸, Valentina Duvnjak⁹, Mirjana Delić – Jović¹⁰, Slobodanka Vujčić¹¹, Milena Mičić¹², Miodrag Manojlović¹³, Dijana Radulj¹⁴, Saša Popržen¹⁵

¹ Faculty of Law, University of Business Studies at Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

² Faculty of Law, University of Business Studies at Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

³ Faculty of Information Technology and Design, University of Business Studies in Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

⁴ Faculty of Applied Economics, University of Business Studies in Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

⁵ Faculty of Business and Financial Studies, University of Business Studies in Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

⁶ Faculty of Business and Financial Studies, University of Business Studies in Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

⁷ Faculty of Ecology, University of Business Studies Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

⁸ Faculty of Tourism and Hotel Management, University of Business Studies Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

⁹ Faculty of Business and Financial Studies, University of Business Studies in Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

¹⁰ Faculty of Ecology, University of Business Studies Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

¹¹ Faculty of Ecology, University of Business Studies Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

¹² University of Business Studies Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

¹³ Faculty of Information Technology and Design, University of Business Studies in Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

¹⁴ Marketing service, University of Business Studies Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

¹⁵ Marketing service, University of Business Studies Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

*Corresponding author: predsjednikorganizacionogodbora@univerzitetps.com

Abstract

The aim of this paper is to expand the knowledge base of teaching English for Business Studies as a foreign language. A questionnaire survey provides an insight into university students' self-assessed level of language knowledge and skills as well as into the activities involved in learning and acquiring the language in three lifelong learning settings (formal, non-formal and informal). A mini test with a follow-up interview were used to collect the data about the impact of learning settings on the university students' speaking skill. In particular, the paper analyses the effects of formal education (primary and high school English) and informal education (cartoons for children, computer games, news, books, feature films and documentaries in English) on the level and characteristics of the students' spoken English in spontaneous situations. The research results show that students who have been regularly exposed to English in informal settings demonstrate significantly higher levels of spoken English than those who relied on what they were taught in formal education only.

Key words: *lifelong learning, English in informal education, English in formal education, speaking skill, Business English.*

UVOD

Celoživotno učenje obuhvata formalno (formal), neformalno (non-formal) i informalno (informal) obrazovanje (Klincov, 2005: 51). U okviru formalnog obrazovanja, engleski jezik se u Republici Srpskoj

izučava u osnovnim i srednjim školama i na fakultetima. I pored toga, potražnja za kursevima engleskog jezika u organizacijama neformalnog obrazovanja je i dalje velika jer nastava u ovom okviru ima potencijal da bude delotvornija od one u formalnom obrazovanju (češće prisutna unutrašnja motivacija za učenje, male grupe formirane na osnovu nivoa znanja i veština, bolja tehnička opremljenost, veća motivisanost nastavnika, itd). Sve češći su i slučajevi da se engleski usvaja i uči samostalno u informalnom okviru zahvaljujući ubrzanom tehnološkom razvoju (crtani filmovi na engleskom jeziku, kompjuterske igrice, sve veći broj kvalitetnih tutorijala na televiziji i internetu, itd). Ovako informalno obrazovanje je često pristupačnije u prostornom, vremenskom i finansijskom smislu.

MATERIJAL

Iako ideja o celoživotnom učenju nije proizvod XX veka, akademska diskusija o ograničenjima formalnog obrazovanja započela je sedamdesetih godina prošlog veka (Ristić i sar., 2011: 45-77; Duvnjak, 2015: 183; Baraković, 2013: 176). Nedugo potom, potrebu da se formalno obrazovanje dopuni neformalnim i informalnim istakli su ekonomisti Svetske banke koji su isticali da se formalno obrazovanje nedovoljno brzo prilagođava promenama i time koči društveni i ekonomski razvoj.

Značaj celoživotnog učenja (lifelong learning) prepoznat je na globalnom i nacionalnom nivou. Važne svetske i evropske institucije, poput Uneska i Evropskog parlamenta (*European Parliament and Council of the European Union, Recommendation 2006/962/EC of 18 December 2006 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning; Ujedinjene nacije, Rezolucija 1990/45/112/UN od 14. decembra 1990. o prevenciji maloletničke delikvencije*) posvećuju posebnu pažnju ovom konceptu. Dokument „Ključne kompetencije za celoživotno učenje – Evropski referentni okvir“ definiše osam ključnih kompetencija, među kojima je i komunikacija na stranim jezicima (Matijević i Mitrović, 2016: 225).

U kontekstu visokog obrazovanja, principi celoživotnog učenja integrisani su i kroz fokus na ishode učenja, što otvara vrata priznavanju ranije stečenih znanja i veština u okviru neformalnog i informalnog obrazovanja (Matijević, 2005: 45). Tako, Povelja evropskih univerziteta Asocijacije evropskih univerziteta iz 2008. godine navodi konkretne obaveze koje su univerziteti preuzeli na sebe u vezi sa celoživotnim učenjem (Vijeće Evrope, 2011). Takođe, Vlada Republike Srpske usvojila je *Strategiju razvoja obrazovanja Republike Srpske za period 2016 – 2021. godine*, u kojoj se predviđaju mere podrške celoživotnom učenju kroz konkretne aktivnosti (Vlada Republike Srpske, 2016) na osnovu Zakona o visokom obrazovanju, Službeni glasnik RS, br. 73/10, 104/11, 84/12, 108/13 i 44/15, član 2. Isključila svaku diskriminaciju Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda – dalje u tekstu: EKOZLjPiOS, Službeni glasnik BIH, br. 6/99, član 14. i član 6. stav 1. evidentirana u praksi Osnovnog suda u Banja Luci (Presuda Osnovnog suda u Bijeljini, br. 800 P 024933 10 P od 23. 11. 2011. godine).

Međutim, čini se da u Republici Srpskoj informalno i neformalno obrazovanje nije dovoljno praktično afirmisano kao neophodna dopuna formalnom obrazovanju (Matijević, 2000: 34). Iako je Bosna i Hercegovina učinila značajne korake u promociji celoživotnog učenja, nedostaju neophodna zakonska akta, što se reflektuje kroz niz negativnih posledica (Duvnjak i sar., 2011: 69; Šušić, 2012: 123; Šušić, 1989: 525; Kalamanda, 2016: 177; Šušić, 2014: 200; Šolaja, 2016: 34). Nastava engleskog jezika u

Republici Srpskoj u kontekstu neformalnog obrazovanja razmatrana je u master tezi *Nastava engleskog jezika u okvirima neformalnog obrazovanja u Republici Srpskoj: Analiza slučaja* (Mičić, 2016: 45; Vujičić i Đurica, 2016: 344; Delić – Jović i Kalamanda, 2016: 177).

Iako nastava engleskog jezika na fakultetima u teoriji gotovo uvek podrazumeva izvestan nivo savladanosti gradiva opšteg engleskog (na nekima i CEFR nivo B2), u praksi studenti na predmet Poslovni engleski jezik dolaze sa veoma različitim početnim nivoom znanja i jezička znanja i veštine gotovo uvek demonstriraju kao sposobnost da se ostvare pragmatični ciljevi kroz interaktivni diskurs sa sagovornicima. Moderni pristupi u nastavi engleskog jezika, teže da govornu veštinu razvijaju kroz sociolingvističku prikladnost koja uključuje i neverbalnu komunikaciju. U skladu sa tim, tačnost i fluentnost u izražavanju trebalo bi da budu orijentisani ka poruci (message – oriented), a ne dominantno ka samom jeziku (language – orientated).

Postoje mnoge vrste govora (imitativni, responsivni, interaktivni, poluinteraktivni, planirani, neplanirani, itd). S obzirom na činjenicu da se poslovna komunikacija često obavlja mimo zvaničnog konteksta (poslovni ručkovi, poslovna putovanja i druženja, pauze na konferencijama, itd), neplanirani govor je značajna jezička veština o kojoj se, izgleda, nedovoljno diskutuje kod nas. Govoreći o funkcionalnom jeziku, ukazuje na potrebu za vanudžbeničkim i autentičnim sadržajima koji često u nastavi engleskog jezika nedostaju. Na značaj i specifičnost neplaniranog govora (prirodnost, generičke reči, markeri oklevanja, spajanje glasova, itd) osvrću se i mnogi teoretičari.

U ovom radu biće predstavljeni rezultati istraživanja u vezi sa usvajanjem i učenjem engleskog jezika u sva tri okvira celoživotnog učenja. Kako se veliki deo poslovne komunikacije obavlja usmeno, na konferencijama, predavanjima, telefonskim i sličnim razgovorima, fokus ovog rada biće na uticaju obrazovnog konteksta na razvijenost govorne veštine sa posebnim osvrtom na neplanirani govor studenata i njegove karakteristike.

METOD RADA

Poslovni engleski jezik je jedan od predmeta na Univerzitetu za poslovne studije u Banjaluci, Bijeljini i Istočnom Sarajevu. U cilju utvrđivanja uzroka i karakteristika velikih razlika u početnom nivou znanja i veština sa kojima studenti dolaze na Poslovni engleski, izvršeno je anketiranje studenata Univerziteta. Anketiranje je sprovedeno među studentima prve godine Fakulteta za poslovne i finansijske studije, Fakulteta za ekologiju, Fakulteta pravnih nauka u Banjaluci i Istočnom Sarajevu i Fakulteta za informacione tehnologije i dizajn u Banjaluci. Upitnike su popunjavali samo studenti koji su prisustvovali nastavi na dan anketiranja. Anketni upitnik zatvorenog tipa sadrži osam pitanja predstavljenih u (Tabela 1). Nakon izvršenog anketiranja, studenti su radili mini test čiji je sadržaj dat u (Tabela 2). Greške u pisanju nisu uzimane u obzir. Na kraju, rezultati anketiranja upoređivani su sa stepenom razvijenosti veštine govora koju su studenati demonstrirali u na početku nastave na Univerzitetu. U izvesnim slučajevima, traženo je usmeno objašnjenje za određene odgovore.

Tabela 1: Upitnik za studente

PITANJA	ODGOVORI
1. Kako biste ocenili svoje znanje engleskog?	Molim zaokružite (1- veoma loše, 5 – odlično).

	1 2 3 4 5
2. Da li ste pohađali programe predškolskog, osnovne ili srednje škole na engleskom jeziku?	Molim zaokružite. DA / NE.
3. Da li ste učili engleski jezik u osnovnoj i/ili srednjoj školi?	Molim zaokružite. DA / NE.
4. Da li ste pohađali kurseve engleskog jezika?	Molim zaokružite. DA / NE.
5. Da li ste pohađali privatne časove engleskog jezika?	Molim zaokružite. DA / NE.
6. Da li ste gledali crtane filmove na engleskom jeziku u predškolskom dobu?	Molim zaokružite. DA / NE.
7. Da li ste igrali kompjuterske igre na engleskom jeziku?	Molim zaokružite. DA / NE.
8. Da li pratite sadržaje na engleskom jeziku (TV, knjige, novine, internet)?	a) Nikad. b) Ponekad. c) Često d) Skoro svaki dan.

Izvor: Koautorsko istraživanje

REZULTATI I DISKUSIJA

Anketiranju je pristupilo 102 studenta (Rdulj, 2017; Popržen, 2017) koji su svoje znanje engleskog ocenili peticom (21), četvorkom (20), trojkom (34), dvojkom (16) i jedinicom (11). Troje studenata je navelo da je pohađalo međunarodnu školu u kojoj se nastava održavala na engleskom jeziku. Od ukupnog broja studenata, većina (89) je pohađala nastavu engleskog jezika u okviru formalnog obrazovanja (osnovna i srednja škola). U kontekstu neformalnog obrazovanja, više od pola anketiranih studenata (59) pohađalo je kurseve engleskog jezika, a na privatne časove išlo je nešto manje od trećine studenata (32). Zanimljivo je da od 89 studenata koji su imali predmet Engleski jezik u školi, 51 navelo da je pohađalo kurseve engleskog jezika, a 24 od navedena 32 su pohađali privatne časove. Ovaj podatak bi mogao da ukaže da je nastava engleskog jezika u formalnom obrazovanju (osnovna i srednja škola) zahtevala dopunu u vidu neformalnog i informalnog obrazovanja, tj. nije u nekoj meri odgovarala potrebama studenata (Baraković i Plakalović, 2016: 227; Babić i Ćurić, 2016: 27; Klincov i Ristić, 2015: 130).

Najzanimljiviji rezultati anketiranja dobijeni su iz odgovora na pitanja 6,7, 8. Naime, velika većina studenata (18/21) koji su procenili svoje znanje ocenom 5, potvrdno je odgovorila da je gledala crtane filmove na engleskom jeziku u predškolskom dobu. Takođe, skoro niko od studenata koji su ocenili svoje znanje engleskog jedinicom (10/11) nije gledao crtane filmove na engleskom jeziku niti igrao kompjuterske igre (9/11). Dalje, većina studenata (36/41) koji su oceni svoje znanje ocenom 4 ili 5 prijavila je da često ili skoro svaki dan prati sadržaje na engleskom jeziku. Ovi rezultati pokazuju da je

informalno obrazovanje igralo veliku ulogu u sopstvenoj percepciji uspeha u usvajanju i učenju engleskog jezika kod anketiranih studenata.

Od 89 studenata koji su pohađali nastavu engleskog u osnovnoj i srednjoj školi, 41 nije gledalo crtane filmove na engleskom jeziku ni igralo kompjuterske igre. Od ovog broja 33 studenta nisu dala nijedan tačan odgovor na mini testu. S druge strane, najviše tačnih odgovora dali su oni studenti koji usvajali i učili engleski preko crtanih filmova, igrica i drugih vanškolskih sadržaja bez obzira na to da li su engleski učili u osnovnoj i srednjoj školi. S obzirom na to da je mini testom proveravano znanje elementarnog engleskog ili u situacijama u kojima se gotovo svako može naći, ovo je još jedan negativni pokazatelj uspeha učenja engleskog jezika u formalnom obrazovanju.

Poređenje rezultata anketiranja, mini testa i demonstrirane usmene komunikativne kompetencije pokazalo je veliko slaganje. Naime, većina studenata (17/21) koji su svoje znanje ocenili najvišom ocenom, te gledali crtane filmove u predškolskom dobu i igrali kompjuterske igrice, pokazali su visoku razvijenost govorne veštine, posebno u neplaniranim situacijama. Njihov govor karakterišu: fluentnost, akcenat koji je u velikoj meri blizak akcentu izvornih govornika, asimilacija glasova (*don't you /doʊntʃu/, did you /dɪdʒu/*), neprecizne reči (*vague words, poput thing, thingy*), poštapalice, markeri oklevanja (*kind of, sort of*), „neškolske“ konstrukcije kolokvijalnog jezika i slenga (npr. *My English is a bit shaky. You've got me there. Sorry, I didn't catch what you said*), bogat rečnik, prava mera nivoa formalnosti, verbalna i neverbalna ljubaznost. Međutim, njihov govor, iako tečan i prirodan, u nekim slučajevim odstupao je od gramatičkog standarda (**I am studying here for three months. I didn't bought it. I have been there yesterday*). Ovde je bitno dodati da se njihova procena u jednom broju (5/17) nije slagala sa procenom njihovih nastavnika u osnovnoj i srednjoj školi koji su ih ocenjivali nižom ocenom.

Interesantno je i da je i manji broj pomenutih studenata (4/21) ocenio sebe najvišom ocenom, kasnije usmeno objasnivši da su se vodili peticom u školi koju su dobijali na osnovu odličnog poznavanja teorijske gramatike. Po njihovim rečima, njihovi nastavnici u školi nisu pridavali veliki značaj govornoj veštini. S druge strane, upečatljiv je i slučaj jednog od studenta koji su svoje znanje ocenili dvojkom, a demonstrirali izuzetne veštine neplaniranog govora: „Nikad u školi nisam imao ocenu višu od 3. Nastavnici su mi govorili da to što ja znam da pričam engleski nije važno je ne znam gramatiku. Do sada sam bio ubeđen da su u pravu”.

Slika 1: Ispitani studenti

Koliko rad na računaru od detinjstva pomaže u usvajanju i učenju engleskog jezika pokazuje i podatak da j 18 od 25 studenata koji su pokazali najviši stepen razvijenosti govorne veštine u grupi anketiranih studira na Fakultetu za informacione tehnologije.

Takođe, u istraživanju, tokom razgovora sa studentima, došlo se i do značajnog uvida u karakteristike govorne veštine, posebno u neplaniranim situacijama kod studenata koji engleski nisu usvajali i učili u okvirima neformalnog i informalnog obrazovanja. Naime, gotovo kod svih studenata iz ove grupe govor nije dovoljno fluentan, akcentat je tipičan za ljude sa ovih prostora bez odgovarajuće intonacije i ritma, vokabular je siromašan i preterano formalan. Primećuje se i izvesna krutost i preterana direktnost u ophođenju i kod onih sa razvijenijom jezičkom veštinom (izostanak adekvatnih verbalnih i neverbalnih reakcija poput *please*, *thank you*, *excuse me*, nepoštovanje ličnog prostora, preglasan govor, itd). Po njihovom svedočenju, govorna veština nije uopšte ili je malo uvežbavana na časovima u osnovnoj i srednjoj školi. Akcentat je bio na teoriskoj gramatici: “Nešto nalik učenju latinskog jezika – deklamovanje glagolskih oblika i gramatičkih pravila i slepo praćenje svih sadržaja u udžbeniku. Sve to uz kažnjavanje grešaka nižom ocenom”.

ZAKLJUČAK

Rezultati ovog istraživanja ukazuju na značaj koji ima celoživotno učenje za usvajanje i učenje engleskog jezika. Anketirani studenti koji su usvajali i učili engleski jezik u informalnom obrazovanju (gledali crtane filmove na engleskom jeziku u predškolskom dobu, igrali kompjuterske igre i oni koji prate neobavezne sadržaje na engleskom jeziku) pokazuju visok nivo razvijenosti veštine govora, posebno u neplaniranim situacijama. Suprotno tome, studenti koji su znanja i jezičke veštine engleskog jezika sticali samo u okviru formalnog obrazovanja, demonstriraju nizak nivo razvijenosti govorne veštine, kojoj se, izleda, ne posvećuje dovoljno pažnje ili se ne smatra značajnom. Ovo se posebno odnosi na opšti engleski jezik, koji je u osnovi poslovnog engleskog jezika. Rezultati su u skladu sa ranijim istraživanjima koja su već pokazala da se „oni koji hoće da nauče strani jezik moraju osloniti na pomoć i izvore izvan učionice, na samoobrazovanje, roditelje, privatne časove ili privatne škole” (Josifović – Elezović, 2011: 278). Kako se o ovome malo diskutuje u akademskoj zajednici, čini se da široka javnost ima prevelika i nerealna očekivanja od formalnog obrazovanja, koje bez dopune u neformalnom i informalnom kontekstu ne može da obezbedi funkcionalna znanja i veštine koja su cilj učenja.

LITERATURA

- Babić, Z. (2012). *Korporativno upravljanje i finansijsko izvještavanje u uslovima globalne ekonomske krize*. Doktorska disertacija. Banja Luka: Fakultet za finansijske i poslovne studije Univerziteta za poslovne studije.
- Babić, Z., i Ćurić, B. (2016). Uticaj kvaliteta finansijskih izvještaja na vrednovanje preduzeća u procesu svojinske transformacije zemalja regiona. *Poslovne studije, VIII*(15-16), 11-27.
- Baraković, B. (2017). *Globalne ekonomije*. Banja Luka: Univerzitet za poslovne studije.
- Baraković, B., i Plakalović, M. (2016). Uloga države u finansiranju razvoja. *Poslovne studije, VIII*(15-16), 227-241.
- Delić – Jović, M., i Kalamanda, O. (2016). Ekološko prihvatljivo odlaganje komunalnog otpada na području Republike Srpske. *Poslovne studije, VIII*(15-16), 163-181.
- Duvnjak, V., Luburić, B., Balaban, N., i Klincov, T. (2011). Efekti procesa tranzicije i prilagođavanje preduzeća finansijskom restrukturiranju. U: *Kriza tranzicije tranzicija krize*. (str. 65-79). Banja Luka: Univerzitet za poslovne studije.
- Duvnjak, V. (2015). Ispitivanje i analiza uslova pod kojima se ostvaruje Veblenov efekat. *Poslovne studije, VII*(13-14), 181-196.
- European Parliament and Council of the European Union, Recommendation 2006/962/EC of 18 December 2006 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning.*
- Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Službeni glasnik BIH, br. 6/99.

Kalamanda, O. (2016). Environmentally friendly waste management in the Republic of Srpska. *Poslovne studije*, VIII(15-16), 163-181.

Klincov, R. (2005). *Marketing i Menadžment usluga*. Banja Luka: Univerzitet za poslovne studije.

Klincov, R., i Ristić, Ž. (2015). Menadžment bankarskog marketinga. *Poslovne studije*, VII(13-14), 117-133.

Matijević, M. (2000). *Planiranje i proveravanje kriminalističkih verzija, u operativnom radu organa unutrašnjih poslova, sa posebnim osvrtom na rad organa unutrašnjih poslova u Bosni i Hercegovni - Republika Srpska*. Magistarska teza. Skoplje: Fakultet bezbednosti i društvene samozaštite.

Matijević, M. (2005). *Otkrivanje nepoznatih učinilaca imovinskih krivičnih dela na osnovu tragova, primenom kriminalističkog modeliranja i geografskog profiliranja*. Doktorska disertacija. Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.

Matijević, M., i Mitrović, D. (2016). Kriminalističko operativna djelatnost policijskih agencija u sprečavanju terorizma. U: *Krivičnopravni instrumenti suprotstavljana terorizmu i drugim krivičnim djelima nasilničkog karaktera*. (str. 221-230). Teslić: Ministarstvo pravde Republike Srpske i Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

Mićić, M. (2016). *Nastava engleskog jezika u okvirima neformalnog obrazovanja u Republici Srpskoj: Analiza slučaja*. Master rad. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci.

Popržen, S. (2017). *Upisi u drugom upisnom roku*. Preuzeto 6. juna 2017., sa <http://univerzitetps.com/index.php/sr>

Prema Evropskom prostoru visokog obrazovanja: Vodič dobre prakse za izradu nastavnih planova i programa. (2011). Sarajevo: Vijeće Evrope.

Presuda Osnovnog suda u Banja Luci, br. 800 P 024933 10 P od 23. 11. 2011. godine.

Radulj, D. (2017). *Konkursi za upis studenata na prvi, drugi i treći ciklus visokog obrazovanja*. Preuzeto 6. juna 2017., sa <http://univerzitetps.com/index.php/sr/92-novosti/806-konkursi>

Rađenović, B. (2011). *Upravljanje integrisanim marketing komunikacijama turističke destinacije u funkciji kreiranja imidža*. Doktorska disertacija. Sarajevo: Ekonomski fakultet Univerzitet u Sarajevu.

Ristić, Ž., Duvnjak, V., i Grahovac, D. (2011). *Poslovne finansije versus finansijski menadžment*. Banja Luka: Univerzitet za poslovne studije.

Šolaja, I. (2016). *Uticaj promjenjenih okolnosti na ugovornu odgovornost*. Master rad. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Šušić, I. (1989). Uticaj internih i eksternih faktora koji djeluju na proizvodni process. U: *Istaknutoj monografiji III, nacionalnog značaja: XXII savjetovanje proizvodnog mašinstva Jugoslavije*. (str. 515-26). Ohrid: Fakultet proizvodnog mašinstva Jugoslavije.

Šušić, I. (2012). *Menadžment informacijski sistem*. Banja Luka: Univerzitet za poslovne studije.

Šušić, I. (2014). Restruktuiranje poslovnih subjekata BiH uz pomoć Altmanove formule. U: *Od krize prema razvoju*. (str. 183-202). Banja Luka: Univerzitet za poslovne studije.

Tihi, B., i Rađenović, B. (2017). *Istraživanje Marketinga*. Banja Luka: Univerzitet za poslovne studije.

Ujedinjene nacije, Rezolucija 1990/45/112/UN od 14. decembra 1990. o prevenciji maloletničke delikvencije.

Vlada Republike Srpske. (2016). *Strategija razvoja Republike Srpske za period 2016 – 2021*. Preuzeto 6. juna 2017., sa http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/PAO/Pages/Visoko_obrazovanje.aspx

Vujić, S., i Đurica, D. (2016). Tipovi zagađenja i mogućnosti unapređenja monitoring površinskih voda u cilju prevencije i konzervacije. *Poslovne studije, VIII(15-16)*, 341-351.

Zakon o visokom obrazovanju, Službeni glasnik RS, br. 73/10, 104/11, 84/12, 108/13, 44/15 i 90/16.